

3

اولین مراحل ظهور معنای "قانون" متناسب با قانون مدرن

همانطور که در دو قسمت قبل مطرح شد، مشاهده کردیم که در زمان باستان ما با واژه‌ی "قانون" به معنای متداولی که امروزه به کار می‌بریم روبرو نبوده‌ایم، اما در این قسمت باید یک توضیح دیگری را هم به آن حرف‌های دو بخش قبل اضافه کنیم که در دوره‌ی باستان یک استثناء هم وجود داشت. به عبارتی می‌توان گفت که در آتن باستان اتفاق‌های دیگری افتاده است. از جامعه‌ی آتن در آن زمان، می‌توان به عنوان جامعه‌ای متفاوت از باقی جوامع هم دوره‌ی خویش یاد کرد. آنقدر آتینیان باستان با مسئله‌ی حقوقی قانون به عنوان مسئله‌ای شهری درگیر بودند که بسیاری از پژوهشگران اندیشه‌ی حقوقی، آراء و تجربه‌های ایشان را به عنوان یکی از منابع و مبانی اصلی قوانین مدرن در جهان جدید مورد بررسی و استفاده قرار داده‌اند. در آن دوره‌ها، اگرچه در کشورهای دیگر، سلطان یا امپراتور یا ارگانیزم‌های مذهبی و دینی دغدغه‌ی نوشتن فرامینی زمینی یا فرازمینی را داشتند و جوامع را بر مبنای نفع یک ساختار فرمانی خاص مدیریت و راهبری می‌کردند، در آتن و در شهرهای اطرافش نوع ساختار سیاسی دچار دگردیسی بنیادینی شده بود و فرامین قدسی یا سلطانی آرام آرام نقش کم-رنگ‌تری در روابط اجتماعی پیدا کرده بودند و جای آن قوانین دینی-الهی را که در آن زمان در آتن ثسموس (thesmos) نامیده می‌شد، قواعد جدیدی به نام نوموس پر کرده بود. نوموس اگرچه به شباهت قوانین مدرن امروزی نبود، اما می‌توان آن نوامیس (جمع نوموس در زبان عربی-فارسی) را به عنوان ریشه‌های تفکری قوانین امروز در نظرشان گرفت. برای فهم معنای نوموس (nomos) و اهمیت آن نوع از قوانین نزد مردمان یونان باستان، شاید لازم باشد که کمی از وضعیت اجتماعی آتن در همان دوران، به اجمال، با خبر بود و پیش از توضیح وضعیت اجتماعی آتن، دانستن موقعیت ژئوپولیتیک و منابع طبیعی آنجا بسیار حائز اهمیت است.

آتن شهری محصور به کوه‌ها و دریاها به نوعی به صورت دژ پنهانور محل ایمنی بود در قبال بروز جنگ‌ها و لشکرکشی‌های شرق و غرب در آن زمان و به نوعی موقعیتی بود تا بسیاری از اقوام متفاوت توانسته بودند به هر شکلی، خود را در آنجا یکجا نشین کنند و ثروتی برای خود و خانواده‌ی خویش، فراهم گردانند. انباشت سرمایه و دارایی و تکثر فرهنگ قدسی نزد مردم آن منطقه به نوعی

حزب ما حزبی برای آزادی-عدالت

باعث به وجود آوردن نوعی سازگاری زیستی بین مردمان آن سرزمین شده بود و به عبارتی گشودگی فرهنگی مردم قدیم جهت پذیرفتن مهاجران و فرهنگ‌های جدید، این پتانسیل را به سمت هم‌آهنگی بیشتر شهرهای جدید و قدیم سوق داده بود. با کنار هم قرار گرفتن پیروان باورهای قدسی متفاوت و با انباشت سرمایه‌هایی که به واسطه‌ی تجار و بازرگانان به آن منطقه وارد شده بود، اهالی شهر را که عموماً متمول بودند بر آن داشت تا به امری مشترک‌تر از خدایانشان و مناسکشان بیندیشند، امری که امکان‌پذیر نبود بتوان آن امر یا فرمان را ذیل اراده‌ی خدایی واحد یا مکانیزم فرمانی متحدی قرارش داد. از سویی تجار منطقه که واجد قومیت‌های متفاوت از همی بودند، در شهر و در محلی به نام آگورا (Gr: Agora, En: Marketplace) (تا حدودی شبیه همان بازارهای درون-شهری و سنتی خودمان مثل بازار ارگ اصفهان) معمولاً گرد هم جمع می‌آمدند و در مورد کارهای تجاری و شراب‌سازی و زیتون‌کاری و برده‌داری خویش با هم به گفتگو می‌پرداختند و موضوعات مختلفی در بین ایشان مطرح می‌شد. افراد طی مکالمه‌ی روزمره‌ای که با هم داشتند، به تدریج، متوجه نیازی مشترک در بین روابط تجاری خویش شدند، نیازی که برآمده از تهدیدی گسترده بود، تهدیدی که برای همه آنها دردی مشترک بود. در چنان شرایطی، گویی دانستند که، اگرچه اختلافات اعتقادی بسیاری با هم دارند و خدایان هر گروه و دسته توصیه‌هایی برای زندگی دارد، اما در قبال تهدید یا تهدیداتی که برایشان اتفاق می‌افتاد، نیاز به یک هم‌اندیشی همسو و مشترک دارند. امر مشترک بین ایشان یک پرسش سخت و به ظاهر ساده بود.

«اینکه امنیت خود را در برابر تهدیدهای بیرونی و درونی چطور باید حفظ کنند؟!»

بحث اینکه امروزه بارها و بارها مطرح می‌شود که قانون حافظ جان و مال مردم است، مهمترین فهم عمیق باستان از معنای قانون بود. فهمی که شاید به شکلی روزمره. کاربردی، بسیاری از حکومت‌های آن دوره مردم همان زمان به آن معنا توجهی جدی داشتند، اما در آتن باستان متولی نگاشتن این قانون دیگر سلطان واحد یا متولیان دینی خاص نبود، بلکه مجموعه‌ای از اشراف شهر بودند که تصمیم می‌گرفتند تا برای آنچه مالکیتش را در اختیار داشتند، تصمیم بگیرند و دست به نگاشتن دستورالعمل‌هایی بزنند. آنها؛ یعنی آتنیان، گویی متوجه شده بودند که بایست برای حفظ جان و مال خویش دست به تدوین چیزی بزنند، چیزی که به شباهت فرامین شرعی سابق نباشد، چون آن فرامین دیگر قادر به حفاظت از آن مردمان در قبال تهدیدهای بیرونی و درونی نخواهند بود. از سویی سلطان یا حاکم وقت هم نمی‌تواند صلاح جان و مال ایشان را بهتر از خود ایشان تشخیص بدهد. لذا

حزب ما حزبی برای آزادی-عدالت

در آتن باستان و در حدود پانصد سال قبل از میلاد مسیح، اولین جمعیت خود-قانون-نگار؛ که به طور رسمی در تاریخ اندیشه‌ی حقوقی از آن جامعه بسیار یاد می‌شود، این مسیر را ابداع کردند که به فرد یا افرادی پول بدهند تا برای ایشان قانون-نگاری کنند. این قانون به لحاظ زیرساخت‌های سیاسی و انگیزه‌ی مطالبه‌گرانش، بسیار با میل انسان قرن هفدهمی به بعد برای تدوین قوانین مدرن نزدیکی میکند.

فیلسوفی در باستان به نام هراکلیتوس در مورد "نوموس" یا همان "قانون" می‌گوید: «بایستی از نوموس چونان دیوارهای شهر که سربازان از آن دفاع می‌کنند، دفاع کرد.»

اگرچه اشراف آتنی جامعه‌ای کوچک بودند و نمی‌توان تدبیر ایشان برای رفع بحران امنیت خودشان را به عنوان دستورالعملی جامع در آن زمان لحاظ کرد، اما همین جامعه‌ی کوچک در محدوده‌ی اختیارات آن-زمانی خود، نشان داد که چطور با درک معنای مشترکی به نام "قانون عمومی" می‌توان مسئله‌ی امنیت جامعه‌ی کوچک خویش را به دقت حل کرد.